

DESEMBER 2009

ÅRRINGER

NYHETSBRV TIL PRIVATE EIERE AV FREDETE HUS OG ANLEGG

Midtre statue, venstre alterskap i Trondenes kirke

Redaksjon:

Riksantikvarens Informasjonsavdeling
ved Informasjonsseksjonen og
Fototeamet

Grafisk produksjon:

DMT Kommunikasjon as,
Opplag 2500

Henvendelser kan rettes til:

Riksantikvaren,
Dronningensgt. 13
Postboks 8196 Dep.
0034 Oslo
Tlf: 22 94 04 00
Faks: 22 94 04 04

E-post: riksantikvaren@ra.no

www.riksantikvaren.no

FORSIDEBILDER:

Fra restaureringen av Trondenes kirke.
Bildet viser midtre statue i venstre
alterskap.
Foto: Iver Schonhowd © Riksantikvaren

INNHold

SIDE 4

Gammel kunnskap om byggeskikk
– kan dempe konsekvensene av
klimaendringene

SIDE 6

Kulturarv i hardt vær
– mye å tape, alt å vinne

SIDE 7

Trondenes kirke – størst og vakrest

SIDE 8

Hva vil du at Kulturminneåret skal
føre til?

SIDE 10

Kakejern på Hedmarken

SIDE 12

Fartøyvern
– 3 fredet og ett feiret

SIDE 13

Fordums kraft – nytt blikk?

SIDE 14

Tapeter på Eidsvoll

SIDE 16

Fredningsgjennomgangen

SIDE 18

Dramatisk evakuering fra Finnmark

SIDE 19

Fritak for eiendomskatt

SIDE 20

Muligheter i ny lov

SIDE 21

Støtte fra staten

SIDE 22

Rekonstruert fargeprakt

SIDE 23

Forsikring av fredete hus
kan være dyrt

SIDE 24

Gammel kunnskap forsvinner

SIDE 25

Bokverket Urnes stavkirke

SIDE 25

Internasjonal pris til
Nils Marstein

SIDE 26

Fra bokhylla

SIDE 27

Brannsikring av kirkebygg
– gode møter med landets
bispedømmer og brannvesen

SIDE 28

Elska og hata

kulturminnesok.no

Finst det ein gravhaug nær huset
ditt? Ligg det eit skipsvrak utanfor
kysten? Kor mange stavkyrkjer er
det i Noreg?

Spørsmål som dette finn du svar
på i Kulturminnesøk, som
Riksantikvaren laserte 7. desember.
Få timar etter lanseringa hadde
fleire tusen besøkt nettstaden og
lagt inn spørsmål og kommentarar.

Over 100.000 kulturskattar ventar deg

- kulturminnesok.no er ein brukarvennleg versjon av kulturminnedatabasen Askeladden utvikla av Riksantikvaren, Geodata og Idium
- Kulturminnesøk inneheld over 100.000 kulturminne, og nye kjem til kvar dag
- bygningar
- arkeologiske kulturminne
- tekniske og industrielle kulturminne
- verdsarvstader

- kulturminne under vatn
- kyrkjer

Halvdanshaugen, Buskerud

Foto: Arve Kjørsheim © Riksantikvaren

- La veggene tale

- Hvis veggene kunne tale, sa en kvinne vi en gang møtte. Den eldre damen var tilbake på gamle tomter. Hvilket vell av minner ble det ikke for henne ved gjensynet. Hvor mange historier hadde ikke blitt til mellom husets fire vegger?

Da vedkomfyren ble fyrte opp, og kaffen kom på bordet, kom historiene. Hun fortalte om båten til far, søskenflokkene, skolegangen inne på fastlandet, grisen, giftemål, barsel og dåp.

Gamle folks kunnskap er viktig historie. Et afrikansk ordspråk fra Mali lyder; *Når et gammelt menneske dør, er det som et helt bibliotek brenner ned til grunnen*. Husets vegger taler, for den som forstår å lytte. La oss derfor trå varsomt og være lydhøre.

I all tid har mennesket satt synlige og usynlige bumerker der det har ferdes. Vi er alle storprodusenter av minner. Et hus kan ha mange rom. En bok mange kapitler, og et hjem mange historier. Kulturarv handler om mennesker som har satt spor. Kulturarv handler om liv. Å fjerne et kulturminne er som å rive et kapittel ut av en historiebok. For alltid vil en viktig del av en større sammenheng, være tapt.

I dag er det et sterkt press på bevaringsverdig bygningsmasse mange steder i landet. Vi har flere eksempler på uvettig riving. For å stoppe denne utviklingen, ser jeg det som en av mine viktigste oppgaver å nå inn til politikernes hjerterøtter. Jeg vil få dem til å forstå at kulturminnene skal være en premiss for utvikling. Kombinerer vi historie og tradisjon med modernitet, lager vi gode spor for ettertiden.

Historien må tydeliggjøres og fortelles. Det vi kjenner godt, hegner vi gjerne om. Kunnskapsløshet og ignoranse er kulturarvens farligste motstandere. Hos Riksantikvaren er det vår oppgave å ta vare på den historiske dimensjon.

Kulturminneloven og den nye plan- og bygningsloven gir samlet et solid fundament for et godt kulturminnevern, både på nasjonalt, regionalt og kommunalt nivå. Jussen binder på en måte det hele sammen. Bruker vi lovverket riktig og er lydhøre for innspill, vil disse lovene kunne sikre framdrift og driv i kulturminneforvaltningen. Det skal bli særlig spennende å se hvordan kommunene vil bruke den styrkede muligheten for vern.

I disse dager behandles Riksrevisjonens kritikk av Miljøverndepartementets manglende oppfølging av fredete og bevaringsverdige bygninger. Kontroll- og konstitusjonskomiteens enstemmige innstilling gir dere som fredete eiere, og oss hos Riksantikvaren og fylkeskommunene, sterke argumenter for økte midler til vedlikehold og istandsetting.

Jeg ønsker dere alle et godt nytt år og inviterer til fruktbart samarbeid som gagnar kulturminnene og fremmer det gode vern.

Gammel kunnskap om byggeskikk

– kan dempe konsekvensene av klimaendringene

– Jeg er veldig glad for at den rød-grønne regjeringa har fått folkets tillit og kan fortsette i minst fire år til. Det vil gi bedre kontinuitet og forutsigbarhet, ikke minst i miljøvernpolitikken, noe som selvsagt også kommer kulturminnene til gode! Og, jeg er glad for at jeg får fortsette å ha ansvaret for dette viktige området, sier Erik Solheim.

Av Marianne Moltke-Hansen,
Miljøverndepartementet

Erik Solheim fortsetter som miljø- og utviklingsminister etter valget i høst, med ansvar både for klimapolitikken og kulturminnepolitikken. Hva er da mer naturlig enn å snakke med ham om klimaendringer og kulturarven når det først er tema for dette nummeret av Årringer?

– Alle har et ansvar for å ta vare på kulturarven, både dere og jeg, understreker Solheim. Kulturminner er ressurser som ikke kan fornyes. Derfor er det ekstra viktig å ta vare på dem, også mot de virkningene klimaendringene kan få på bygninger og anlegg. Her i Norden har vi til alle tider vært utsatt for mye vær og store årstidsskiftinger. Derfor har vi skaffet oss kunnskap om hvordan vi best skal

innrette oss etter skiftende værforhold. Det ligger nedfelt i kulturen vår og viser seg blant annet i byggeskikken. Denne kunnskapen må vi bruke i møtet med klimaendringene. Men vi har også behov for mer kunnskap, blant annet om hvordan vi best kan forebygge uønskete effekter av klimaendringene og om hvilke muligheter vi har for å tilpasse oss dem.

Fra åpningen av utvalgte kulturlandskap: Hans Kongelige Høyhet Kronprins Haakon på Spellmovollen i Østerdalen. I følget er daværende fylkesmann i Hedmark, og nåværende finansminister, Sigbjørn Johnsen, sammen med miljø- og utviklingsminister Erik Solheim og landbruksminister Lars Peder Brekk.

Foto: Elisabeth Haveruaen © Miljøverndepartementet

Foto: Elisabeth Haveranen © Miljøverndepartementet

Natur og ungdom var sterkt engasjert i ungdommens klimacamp i sommer hvor over 30 ungdommer fra Norge, Litauen, Polen og Canada var samlet som ledd i arbeidet med Klimapark2469 og et demokratiprojekt under programmet "Aktiv ungdom".

Hvilke virkninger ser du at klimaendringene i framtida kan få for den bygde kulturarven vår?

– Jeg tror kanskje ikke det vil være på kulturminneområdet at vi vil merke de største effektene av klimaendringene. Men jeg er sikker på at de vil påvirke oss alle, på ulike måter. Vi må regne med at vi har mer ekstremvær i vente i framtida. Da er det viktig at vi i dag tenker gjennom hva vi kan gjøre for i minske klimaendringene. Her bør alle ta et tak. Noe vi kan gjøre, og som vil bli stadig viktigere, er å ta vare på gamle bygninger, og det på en miljøriktig måte. Vi må ta vare på dem i stedet for å rive og bygge nytt. Om noe må rives, må vi tenke på hvordan vi kan gjenbruke de gamle materialene. Gjenbruk er et viktig stikkord. Det samme er lokale ressurser: både håndverkere og materialer. Jeg ser at kulturminnene kan lære oss mye om hvordan vi kan leve mer miljøvennlig. Og dere som eier disse viktige kulturminnene, dere er forvaltningens beste samarbeidspartnere. Dere vet hva det betyr å bruke og ta vare på gamle bygninger. Vi kan lære mye av dere, blant annet om hvordan vi kan leve mer miljøvennlig. Tenk

bare på gammel byggeskikk, på bruken av materialer og, ikke minst, på hvor husene ble plassert, nemlig på steder som *ikke* var særlig utsatt for ras eller flom. Dette er kunnskap vi må hente fram igjen og bruke for alt den er verdt, også i framtida. Det er bærekraftig bruk av kulturarven.

– Samtidig ser vi noen "positive" eller interessante konsekvenser av klimaendringene. Jeg var selv så heldig at jeg fikk være med på åpningen av Breheimen nasjonalpark tidligere i år, og da fikk jeg se noe av det som kan skje når breene trekker seg tilbake: Da kommer en del gamle kulturminner fram i dagen. Mange gamle ting fra svunne tider, som redskaper de brukte i jakta etter reinsdyr, pilspisser og annet. Det var veldig spennende å få se og høre om dette. Disse funnene kan bidra til å fortelle oss mer om hvordan våre tidlige forfedre levde. Samtidig er det ekstremt viktig å finne dem og ta vare på dem. De blir fort ødelagt for all tid når de nå dukker fram fra isen.

– Ellers tror jeg kystkulturen vår vil være spesielt utsatt i framtida.

Havnivået stiger, noe som gjør at det blir ekstra viktig å sikre bygningene i den mest utsatte sonen. Men det er ikke bare det stigende havnivået som vil føre til problemer, i hvert fall ikke alene. Høyt havnivå kombinert med springflo vil være særlig ødeleggende.

Hva ser du for deg som den største utfordringen framover?

– En av de største politiske utfordringene vi i dag står overfor, er å inngå forpliktende avtaler for å hindre ødeleggende klimaendringer om 50 eller 100 år. Vi må innse at vi bare er et ledd i en lang kjede. Noen har vært her før oss og har overlatt til oss en kulturarv som vi det er vår plikt å ta vare på for generasjonene som kommer.

– Jeg er nok litt besnæret av den gamle bondetankegangen: Forvalte og ta vare på bygningene på gården, og alle de verdiene gården rommer, for å levere dem videre til den neste generasjonen i enda bedre stand enn de var i da en selv overtok dem. Dette er miljøvern i praksis. Denne tankegangen må overføres til hele miljøfeltet.

– For øvrig er jeg viss på at dere private eiere vil forvalte den verdifulle bygningsmassen på en miljøvennlig og bærekraftig måte også i framtida. Jeg må si jeg er imponert over entusiasmen, engasjementet og stå-på-viljen dere viser. Jeg var selv vitne til det da jeg i fjor høst besøkte Bryggen i Bergen etter de ødeleggende brannene der. Det enorme engasjementet jeg da så, fortalte meg hvor utrolig viktig kulturminnene er både for den enkelte og for lokalmiljøet, ja også for nasjonens identitet.

– Til slutt vil jeg få understreke at jeg er trygg på at alle dere stolte eiere av et fredet kulturminne vet å ta vare på disse verdiene og forvalte dem på en klok og god måte, til det beste for dere sjøl og for fellesskapet, både for dagens og morgendagens generasjoner. Det gir godt håp for framtida, avslutter Solheim.

Kulturarv i hardt vær – mye å tape, alt å vinne

var statssekretær Heidi Sørensen tittel på konferansen "Klima og kulturarv", som nylig ble arrangert på Vestbanen i Oslo. Det nordiske samarbeidsprosjektet "Effekter av klimaendringer på kulturminner og kulturmiljøer" arrangerte konferansen. Prosjektet ledes av Rikantikvaren, og er finansiert av Nordisk Ministerråd. Målet er å sette kulturminneforvaltere bedre i stand til å møte de varslede klimaendringene, og å styrke samarbeidet mellom de nordiske kulturminneforvaltningene. Alle områder i samfunnet vil bli påvirket av klimaendringene vi står ovenfor. I de nordiske landene ventes det de neste 100 årene en stigning i gjennomsnittstemperaturen på to til fire grader, med størst oppvarming i nordområdene. Den årlige nedbøren vil øke med fem til 15 prosent i store deler av regionen, og det forventes en større risiko for ekstreme nedbørhendelser. Et varmere og våtere klima kan gi økte belastninger på kulturminnene, for eksempel i form av mer sopp og råte

Foto: Susan Barr © Rikantikvaren.

Økt erosjon. Havet eter seg innover land. Rester av en hvalfangststasjon på Jan Mayen.

på trebygninger, eller gjengroing av kulturmiljøer og -landskap. Havstigning, økende erosjon og fare for flom og ras kan også utgjøre trusler mot kulturminner i utsatte områder.

Mange kulturminner har tålt vekslende vær og ekstreme påkjenninger gjennom hundrevis av år. Prosjektet vil også belyse den kunnskapen om klimatilpasning som disse kulturminnene representerer.

Prosjektperioden er fra 2008-2010.

Smelting av isbreer og snøfonner i høyfjellet har ført til nye funn av arkeologisk materiale som har ligget bevart under isen

En sko som er 3400 år gammel ble funnet i nærheten av Juvassbreen i Jotunheimen, fortalte statssekretær Heidi Sørensen i Miljøverndepartementet på konferansen om "Klima og kulturarv" i høst.

Foto: Espen Finstad © Oppland fylkeskommune

Slike funn vil det sannsynligvis bli flere av i fremtiden. Funnene kan gi ny kunnskap om tidligere tiders menneskelig aktivitet. Et viktig aspekt ved dette er imidlertid

Ut av isen kom en 3400 år gammel sko. Det oppsiktsvekkende funnet til lomværen Reidar Marstein ved Kvitingskjølen i Jotunheimen i 2006 inspirerte til Skandinavias første klimapark - Klimapark 2469. Klimaparken er et samarbeid mellom Oppland fylkeskommune, Fylkesmannen i Oppland, Lom kommune, Norsk Fjellmuseum, Nasjonalparkkrieket og Statens naturoppsyn.

Foto: Vegard Vike © Kulturhistorisk museum

at arkeologien kan utfylle klimaforskningen og visualisere klimaendringene på en historiefortellende og fattbar måte for folk flest. Klimapark 2469 er et formidlings-, forsknings- og verdiskapingsprosjekt knyttet til klimaendringer, kulturminner og høyfjellsnatur.

- Jeg ønsker prosjekter som Klimapark 2469 og andre slike prosjekter velkommen til å samarbeide med klimaforskningen. Jeg synes det er svært positivt at slike kulturminneprosjekter, som har som formål å sikre det vitenskapelige kildematerialet, blir et viktig supplement til klimaforskningen og setter fokus på effektene av klimaendringene, sa Sørensen.

Trondenes kirke – størst og vakrest

Av Vibeke Vesterhagen, NIKU

Kulturminneåret 2009 handler om dagliglivets kulturminner.

Kirken er også en del av folks dagligliv.

På tampen av Kulturminneåret markerer vi restaureringen av verdens nordligste steinkirke fra senmiddelalderen, og dens praktfulle middelalderinventar.

I mange hundre år har den stått der ute ved havet på Trondenes, like nord for Harstad. Gjennom nedgangstider og glansperioder og i all slags vær. Kirken ble trolig bygget over en lang periode, og fullført på midten av 1400-tallet. Både i katolsk tid og i tiden etter reformasjonen ble kirken regnet som den største og rikest utrustede kirken nord for Nidarosdomen. Fortsatt kan menigheten her glede seg over noe av

Trondenes kirke ble regnet som den største nord for Nidaros.

Foto: Ingrid Djupedal © Riksantikvaren

det vakreste kirkekunsten har å by på. Tre alterskap fra middelalderen er bevart i kirken, i tillegg til kalkmalerier, krusifiksgruppe og nyere kunst.

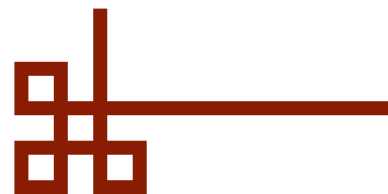
Et skinn av Guds himmelrike

Mot slutten av middelalderen ble det meste av kirkekunsten importert. De tre alterskapene stammer trolig fra Tyskland, og kunstneren som gjerne krediteres for to av skapene er den nordtyske maler og billedhugger Bernt Notke (ca 1440 -1509). De vakre gjenstandene skulle både fortelle bibelhistorie for et lite lesekyndig publikum, og gi et skinn av Guds himmelrike.

Av de tre alterskapene som står i kirken i dag er hovedalterskapet i midten det eldste, fra ca 1460. Slår man opp dørene, er Jomfru Maria med Jesubarnet på armen den sentrale skikkelsen i den øvre rekken. På begge sider er Maria omgitt av kvinner i sin nære slekt. På sin venstre side finner vi moren Anna, og ved Annas skjortekant finner vi hennes to søstre. På høyre side finner vi Marias mormor Susanne. Maleriet på alterskapets utside har kanskje fått mindre oppmerksomhet enn disse forgylte kvinnene på innsiden. Men maleriet på forsiden forteller også en spennende historie - eller til og med to!

Undersøkelser med nye metoder

For å sikre denne enestående kulturarven, slik at nye generasjoner skal få glede av den, må den tas vare på. De siste par årene har konservatorer fra Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) jobbet med å restaurere og sette i stand kunstskattene i Trondenes på oppdrag fra Riksantikvaren. Alttertavlene har nennsomt blitt rensset for støv og skitt, og løs maling har blitt festet. Men konservatorene har også gjort bildeopptak med infrarød stråling (IR), blant annet av det midtre alterskapets utside. Mens et vanlig kamera tar bilder av overflaten og det du ser med det blotte øye, kan bilder tatt med et

KULTURMINNEÅRET 2009

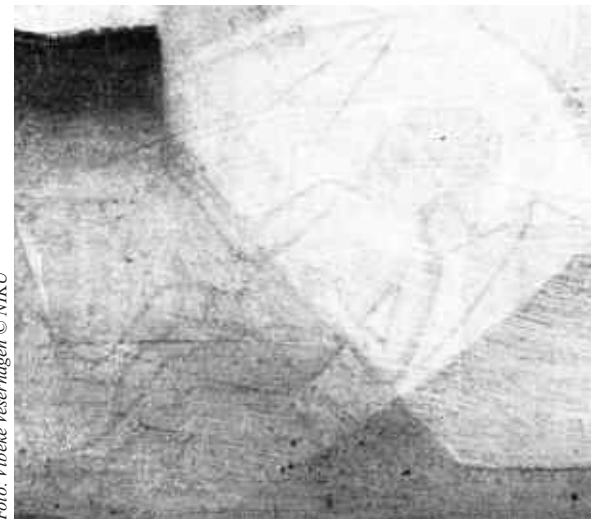

Foto: Vibeke Vesterhagen © NIKU

Med bruk av teknisk utstyr viser bilder at det underliggende maleriet har motivet med blant annet det lille Jesusbarnet.

IR-kamera vise både den synlige overflaten og en eventuell undertegning. På dørene på midtskapet får vi historien om bebudelsen, der Maria får besøk av erkeengelen Gabriel. Men IR-bildene forteller også en annen historie.

Maleri under maleriet

De bekrefter nemlig tidligere antakelser om at maleriet vi ser i dag er en overmaling av det opprinnelige motivet fra 1400-tallet. Og det underliggende tidligere maleriet har et motiv som passer godt når vi nå står ved inngangen til adventstiden: Her finner vi nemlig blant annet det lille Jesubarnet. Denne måneden har konservatorer fra NIKU på nytt vært i Trondenes med IR-utstyr. Målet er blant annet å dokumentere hele det underliggende maleriet for på den måten å kunne finne ny kunnskap om alterskapets og Trondenes kirkes historie.

Hva vil du at Kulturminneåret skal føre til?

Foto: Bjørn H. Suedal

KULTURMINNEÅRET 2009

Erik Solheim, miljø- og utviklingsminister:

– Jeg er imponert over engasjementet. Jeg håper det holder seg og at det gode samarbeidet mellom ulike parter, hvor også de private eierne er viktige, fortsetter. Året har til fulle vist bredden i kulturarven, men faste, fysiske kulturminner har kanskje blitt litt borte. Debatten om prioriteringer, ansvar og virkemidler blir viktig framover.

Foto: Bjørn Sigurdson © Scampix

Anniken Huitfeldt, kulturminister:

– Det viktigste Kulturminneåret kan føre til er at flere får et forhold til kulturminner. Jeg er opptatt av kulturminnernes betydning for å styrke lokal identitet og historisk bevissthet. Dette får vi til blant annet ved å gjøre kulturminnene tilgjengelig for alle, og ved at folk har blitt invitert til å hente fram sine egne kulturminner og fortelle om dem. Debatten om hva vi skal ta vare på eller frede og hvordan vi best kan gjøre det, har også stor betydning. Her er det viktig at forholdet mellom frivillige organisasjoner og offentlige institusjoner styrkes, slik at vi kan dele erfaringer og bygge nye nettverk og prosjekter.

Foto: Anne Marie Haver

Sidsel Hindal, prosjektleder for Kulturminneåret 2009:

– Året har vist at kulturminner har betydning for individer og samfunnet i samtiden. Jeg håper og tror at de mange diskusjonene og aktivitetene, også i fremtiden, fører til økt anerkjennelse av hvor viktig befolkningens engasjement og deltakelse er. Spørsmålet ”Hva er verdt å ta vare på?” viser at det er ulike måter å oppfatte kulturminnebegrepet på. En god forvaltning, bruk og formidling av kulturminner og kunnskapen om dem forutsetter en helhetstenkning på tvers av fag, sektorer, administrative og politiske nivåer.

Foto: Norsk Kulturarv

Inger-Lise Skarstein, styreleder i Norsk kulturarv:

– Norsk Kulturarvs visjon er vern gjennom bruk, og vi håper Kulturminneåret 2009 fører til større oppmerksomhet og interesse for at kulturminner brukes og dermed vernes i fremtiden. Barn og ungdoms deltakelse i aksjonen ”Rydd et kulturminne” må fortsette i årene fremover slik at nye generasjoner forstår verdien av å ta vare på kulturarven.

Foto: Norsk Retsmuseum

Johan Helberg, styreleder i Norges kulturvernforbund

– At økt respekt fra fagmiljøene for de kulturminner vanlige mennesker føler for, vil gagne alt kulturvernarbeid. At økt folkelig engasjement for kulturminner vil få små og store kulturvernlikeglade politikere til å tenke seg bedre om. At økt samarbeid mellom de ulike kulturvernmiljøene vil gi en sterkere kulturvernsektor.

Foto: Foreningen FREDET

Knut Aall, styreleder i foreningen FREDET:

– Et mindre urimelig forhold mellom plikter og rettigheter for eiere av fredet privat eiendom. At staten blir selvassurandør for den antikvariske merkostnaden, slik at alle kan få forsikret husene sine, selv om de er fredet. At Riksantikvaren revurderer prosedyrene for fredningsgjennomgangen.

Foto: Fortidsminneforeningen

Elisabeth Seip, generalsekretær i Fortidsminneforeningen:

– Fortidsminneforeningen møtte Kulturminneåret 2009 med forventninger. Vi er til enhver tid ute etter mer oppmerksomhet, mer midler og flere frivillige til vårt viktige arbeid til beste for vernet av kulturminnene. Det er det langsiktige vernearbeidet som er Fortidsminneforeningens særlige anliggende – sammen med aksjonspreget redningsinnsats. Vi er ivrige etter å være med på å oppfylle målet om at fredete kulturminner og kulturmiljøer i 2020 skal ha et ordinært vedlikeholds nivå. Vi håper stadig Kulturminneåret summerer opp og bringer videre viktige spørsmål som: Kulturminnefondets videre utbygging til beste for private eiere, dessuten sikring og utvikling av håndverkeres kunnskaper og ferdigheter – sammen med den styrkingen og opptrappingen av økonomien som må til om vi skal nå målet.

– *Umiddelbart skjønte jeg at trykkene av gamle kakejern laget av Lina Prine er god måte å følge opp temaet dagliglivets kulturminner. I tillegg er det en kreativ form for dokumentasjon av kulturminner,* sier Elisabeth Seip.

Foto: Privat

Kakejern på Hedmarken

*Av Elisabeth Seip,
Hedmark fylkeskommune*

Ved å bruke avtrykk av kakejern som kunstuttrykk setter kunstneren Linda Prine fra Kvarstad i Ringsaker en type kulturminner fra dagliglivet på dagsorden.

Kakejernene er flotte eksempler og representanter for en viktig del av Hedmarks industrihistorie, i tillegg til at det er gjenstander som hver og en

Foto alle trykkene: Linda Prime

av oss har et nært forhold til. Jernene i seg selv er brukskunst som har holdt seg gjennom generasjoner, og som fortsatt brukes i dag. Gjennom en kunstnerisk tilnærming får vi nå dokumentert denne delen av vår kulturarv på en ny og spennende måte. Utstillingen i Fylkestingsalen vår skal blant annet bidra til å

stimulere barn og unge til å dokumentere kulturarven på en kreativ måte. Vi håper også å få en bedre oversikt over hva som finnes av kakejern i fylket vårt. De fleste av kakejernene på utstillingen er fra gårder i Ringsaker og Vang, og finnes i magasinet på Hedmarksmuseet.

Fartøyvern – tre fredet og ett feiret!

Av Sverre Nordmo og Alexander Ytteborg,
Riksantikvaren

Riksantikvaren fredet i sommer tre ferger som representerer både norsk transport-historie, industrihistorie og krigshistorie.

Foto: Pål Eker

“ Gamle Kragerø “

Først ute var ”Gamle Kragerø”, som ble fredet 28. juli i sin hjemby. Denne fredningen var ett av de 13 utvalgte kulturminnene som ble fredet i Kulturminneåret 2009. Fergen ble bygget i Kragerø, og fikk bynavnet ved dåpen. Dette var den første stålferga i Kragerøs skjærgård og fungerte både som lokalbåt, ferge og isbryter fram til 1988. Fra 1988 har fergen seilt under navnet ”Foldinferga” og fraktet innsatte og ansatte mellom Horten og Bastøy fengsel. Ved retur til Kragerø, med Kragerø kystlag som ny eier, ble fergen mottatt med salutt, musikk og jubel fra de mange frammøtte på kaia.

Foto: Alexander Ytteborg © Riksantikvaren

Industrieventyr

De to store jernbanefergene på Tinnsjøen, ”Ammonia” og ”Storegut” er en del av det store industrieventyret som Rjukan er kjent for. Fredningen skjedde på 100-årsdagen for kong Haakons åpning av Rjukanbanen, 9. august 2009. ”Ammonia” ble bygget i 1929, og er en av to kjente gjenværende dampdrevne jernbaneferger i verden. Den gikk blant annet i trafikk sammen med jernbanefergen ”Hydro” som ble senket under den kjente tungtvannsabotasjonen under 2. verdens krig. ”Storegut” ble, som de andre fergene, satt sammen på Tinnoset. Den er bygget i 1956 og var i drift frem til nedleggelsen i 1991. Fergene på Tinnsjøen var bindeleddet mellom Rjukanbanen og Tinnosbanen og viktige i forståelsen av transportsystemet Rjukan-Notodden.

Foto: Alexander Ytteborg © Riksantikvaren

Turisten

Da legendariske ”D/S Turisten”, som ble bygget i 1887, gjorde sin siste tur på Haldenkanalen høsten 1963 - var nok de fleste overbevist om at båten aldri mer kom i trafikk. Da den ble senket i Femsjøen i 1967 trodde alle alt håp var ute. Men noen ildsjeler i Aremark, Thor Østensvig og investorene Tore Aksel Voldberg og Alf Ulven ville det anderledes. I 1997 ble båten hevet etter 30 år på 20 meters dyp. Etter mye tid, arbeid og personlig engasjement ble båten mirakuløst atter satt på vannet våren 2009. Med på laget var Riksantikvaren. Og så, den 27. juni i år gjorde ”Turisten” sin andre jomfrutur opp den nyrestaurerte Haldenkanalen. Seilassen startet i Tistedalen og ble avsluttet på Ørje dagen etter, på selveste 100 års dagen for Kong Haakons reise med båten i 1909.

”Bård Løken har øye, sans og behersker fototeknikken, og ikke minst må han inneha en god dose industrinostalgi. Det treffer meg”, leserinnlegg, Drammens Tidende 10. september 2009.

Fordums kraft – nytt blikk?

Av Bjørn V. Johansen, Sekretariatet for Kulturminneåret

“Fordums kraft - nytt liv. Industriminne i møte med vår tid”, er tittelen på utendørsutstillingen fra Kulturminneåret 2009 som nå har kommet til Kristiansand. Vandreutstillingen viser fotografier fra 10 nasjonale industrianlegg.

En korridor med store fotografier på hver side av rammeverket ledet fram mot Vestbanebygningen på Rådhusplassen.

Foto: Liv B. Johansen © Sekretariatet for Kulturminneåret

Som en uregelmessig korridor bukker utstillingen seg framover i uterommet. På et rammeverk av grovt armeringsjern er det montert store fotografier trykt på stålplater. Målet er å formidle nye sider ved industrihistorien, skape interesse. Og vekke blikket.

Det lille i det store

Fotografen Bård Løken har tolket 10 svært forskjellige industrianlegg. Sammen er de viktige brikker i norsk industrihistorie. Alle drives i dag som museer og har status som prioriterte nasjonale industrianlegg. Gjennom å fotografere arkitektur, maskiner og andre installasjoner har Løken skapt bilder som både er dokumentariske og abstrakte. Små detaljer er blåst opp i storformat, tannhjul er blitt til geometriske former og spoletråder til insektslignende vesener. Forfall, rust og avflassede flater dominerer flere av bildene.

Form og forgjengelighet

Forgjengelighet var også viktig for arkitekten. Julia Yran valgte treverk som gjenspeiler slitasje og påkjenninger. Rust oppstår på jernrammene rundt de store fotografiene. Utstillingsløsningen gjør det mulig for publikum å gå, løpe og sykle gjennom utstillingen, eller krysse på tvers gjennom åpninger i bilderekkene. Foto og form griper inn i omgivelsene, og omgivelsene inn i utstillingen. Ville den også treffe et publikum i løpet av første visningsdag?

Tidlig morgen

Stedet var Rådhusplassen i Oslo. Et par i 50-årene fikk raskt øye på utstillingen. En dresskledd mann smålöp

mellom bildene av Kistefos Træsliberi og Sjølingstad Uldvarefabrik. En syklist syklet nedover treplattingen. Bråstoppet. Sykkelen skrenset nesten inn i en blå turbin fra Tyssedal. Hun tok seg god tid. Dagen var i gang.

Dag

Mennesker i alle aldre. Mange stoppet opp. Pekte, kommenterte og kjente. Er malingflasket ekte saker? En gruppe med cruiseturister endret rute ved synet av den frosne elva ved Fetsund Lenser.

Norsk industrihistorie i samtidsfoto hadde sin tydelige appell. Mobilen var i flittig bruk som kamera. Løkens fotografier ble til nye bakgrunnsbilder som fordreide menneskelige størrelser. Noen illuderte å trekke ut trekasser eller gni av rust fra tannhjul. Fotografiene inviterte til lek, og leken tok utgangspunkt i motivene. Betyr det nye blikk på industrihistorie? Skaper utstillingen interesse for kulturminne og vern? Reaksjonene viste i alle fall en umiddelbar interesse for motivene.

Fakta: «Fordums kraft - nytt liv. Industriminne i møte med vår tid» er produsert av Sekretariatet for Kulturminneåret 2009/ Norges kulturvernforbund. Fotografier: Bård Løken. Arkitekt: Julia Yran

Motivene er fra:

Sjølingstad Uldvarefabrik, Næs Jernverk, Follidal Gruver, Spillum Dampsag & Høvleri/ Norsk sagbruksmuseum, Salhus Tricotagefabrik/ Norsk Trikotasjemuseum, Kistefos Træsliberi/Kistefos-Museet, Klevfos Cellulose & Papirfabrik, Neptun sildoljefabrikk/ Norsk Fiskeindustrimuseum og Fetsund Lenser.

Besøk Kulturminneåret 2009 for mer informasjon:

www.kulturminneareet2009.no/prosjekter/sekretariatets-6-prosjekter/fordums-kraft-nytt-liv

Tapeter på Eidsvoll

Av Geir Thomas Risåsen,
Eidsvoll 1814

Grunnlovsjubileet i 2014 nærmer seg med stormskritt. Nå, som ved tidligere jubileer, står Eidsvollsbygningen ovenfor en omfattende restaurering, faktisk den største i bygningens historie.

Ettersom grunnlovsjubileene i 1864, 1914 og 1964 resulterte i omfattende restaureringer av bygningen, overrasker det kanskje at en ny restaurering er nødvendig. Men det er nettopp på grunn av disse tidligere restaureringene at behovet melder seg, dersom vi i 2014 i størst mulig grad skal oppleve bygningen slik den sto i 1814.

Ikke opprinnelig

I denne sammenheng skal vi konsentrere oss om arbeidet med å rekonstruere husets tapeter.

Fru Ankers sengekammer med tapetet fra 1964.

Foto: Geir Thomas Risåsen

Foto: Stiftelsen Eidsvoll 1814

Eidsvollsbygningen omkring 1880, med de opprinnelige kjellervinduene intakt.

Eidsvollsbygningens interiører fremstår i dag som et resultat av restaureringsarbeidene frem til Grunnlovsjubileene i 1914 og 1964. De på-

gående farge- og tapetundersøkelsene i regi av Norsk institutt for kulturminneforskning, samt skriftlige kilder og bevarte tapetfragmenter avdekket under tidligere restaureringer, viser at dagens interiører rent farge- og tapetmessig er svært forskjellige fra rommenes opprinnelige utseende.

Moderne eier

Eidsvollsbygningen ble modernisert og nyinnredet av den daværende eier Carsten Anker mellom år 1800 og 1818. Selv om utgangspunktet er en tømmerbygning, fikk alle rom en moderne innredning – lik dem en finner i samtidens danske murhus. Samtlige rom fikk pussede himlinger og tapetserte eller panelte vegger. Anker med familie var bosatt i København mens byggearbeidene pågikk. Gjennom hans korrespondanse med byggeplassen fremgår det at flere av håndverkerne kom fra København. Det gjorde også stukkatur til himlingene, finere

snekkerdetaljer, tapeter med mer. Ankers hjem på Eidsvoll fremsto derfor som et borgerlig Københavnerpalé med interiører på høyde med hva en dengang kunne forvente å finne i Kongens by og dobbeltmonarkiets hovedstad.

Fargesterkt

Dagens interiører fremstår pene og helhetlige, men der tapetene er vesentlig enklere enn de som opprinnelig var her, og der fargevalg og smak preges av 1960-årenes smaks-idealer. Ankers interiører hadde fargesterke tapeter kantet med tapetborder preget av en annen fargeprakt enn hva vi moderne mennesker tillater oss. Den opprinnelige fargeprakten ble ytterligere fremhevet av rommets tekstiler. Som et eksempel kan nevnes de fire tapetserte selskapsværelsene i nordfløyen, der Hjørnestuen opprinnelig hadde grønne tapeter kantet med brede border og tekstiler i grått og gult. Spisestuen hadde grå vegger og

tapetborder i terrekotta og brunt, samt oransje tekstiler. Nystuen hadde landskaps- eller panoramatapeter i ulike grånyanser, med tekstiler i grått og gult. I enden av romsuiten var det tilstøtende kabinettet med gule tapeter og tekstiler i oransje og fiolett. Av disse tapetene er det kun bevart fragmenter av Spisestuens tapet med bord.

Fru Anker

Tilsvarende ser vi at veggfargen i rommene til fru Ankers leilighet i sydfløyen har kontrastert hverandre, samtidig som at tapetbordene i en viss grad må ha bidratt til å binde rommene sammen. Innenfor den grønmalte Billiardstuen lå Blåstuen, med ensfargede blå tapeter kantet av fargesterke tapetborder. Deretter fulgte fru Ankers sengekammer med fiolette vegger med tapetborder i fiolett, rødt, oransje, gult, sort og hvitt og i enden av romsuiten Kabinettet med grønne tapeter med border i fiolett og grønt.

Kopiere eller beholde...

Blant utfordringene i prosjektet er at vi har bedre kunnskap enn i 1964,

Regjeringen har i St. prp. nr. 1 (2008-2009) slått fast behovet for den forestående restaurering og satt en øvre styringsramme på 220 millioner kroner for de komplette tiltakene, da med unntak av anskaffelse av tekstiler, møbler og annet innbo. Restaureringsarbeidene utføres i regi av Statsbygg, mens anskaffelse av tekstiler og innbo vil skje i regi av Eidsvoll 1814.

men mangler rester av de opprinnelige tapetene for de fleste av rommene. Det avgjørende spørsmålet blir derfor om vi ut fra vår kunnskap skal forsøke å komplettere de opprinnelige tapetfragmentene med kopier av samtidige tapeter og tapetborder, eller om vi skal beholde 1964-tapetene. Faglig sett kan det argumenteres for begge deler. Problemet er imidlertid at på samme måte som dagens tapeter inngår i en 1960-talls helhet, inngikk de opprinnelige tapetene i en tilsvarende fargemessig helhet, noe som vanskeliggjør en "ja takk, begge deler" løsning.

Fragmenter av originaltapetet fra fru Ankers sengekammer.

Foto: Geir Thomas Risåsen

Fredningsgjennomgangen

Av Ingrid Djupedal, Riksantikvaren

I 2006 startet Riksantikvaren, i samarbeid med fylkeskommunene, en gjennomgang av gamle fredninger.

De gamle fredningene var ofte svært omtrentlige i avgrensning og innhold, og det hersket mange usikkerheter om hva som var omfattet av fredningsvedtaket. Fredningsgjennomgangen presiserer alle gamle fredningsvedtak slik at det ikke lenger skal være tvil om hva som er fredet.

De tapte fredningene

Fredningsgjennomgangen arbeider dessuten med å skaffe oversikt over hvilke fredete bygninger som er tapt. Foreløpige resultater viser at av de 2200 bygningene som ble fredet i perioden 1921 til 1979, er om lag 300,

Det var store tap under 2. verdenskrig da brenningen av Finnmark ødela blant annet Bossekopp handelsted i Alta. Også Åkermann Olsen hus og Baker Henriksens gård i Vadsø og Øvre Nyborg i Nesseby gikk tapt. Disse anleggene hadde vært fredet siden 1942.

Foto: Anders Beer Wilse © Norsk Folkemuseum

Inngangsdøren til Harmonien fra 1770.

Foto: Halvor Vreim © Riksantikvaren

eller 13 prosent, tapt. Det er mange årsaker til tapene. De vanligste er at bygningen har blitt ødelagt i brann, er revet, eller at fredningen er opphevet fordi fredningsverdien var borte.

Brann

En tredjedel av alle tapene skyldes brann. Bombeangrep ødela blant annet handelsanleggene Pareliusgården og Clausengården i Kristiansund, den store hovedbygningen på

Midjo i Ogdal og to murbygninger på Onsumgården i Veblungnes.

Alle eiere av bygg, fredet etter Lov om bygningsfredning fra 1920, vil i løpet av perioden (2006-2012) få besøk av prosjektet og deretter en omfattende informasjonspakke:

Informasjonspakke til eiere av bygninger omfattet av Fredningsgjennomgangen (med unntak av Finnmark som på grunn av krigen ikke har fredete bygninger fra denne perioden):

- informasjonsbrev
- fredningsdiplom
- dokument som presiserer omfang av og formål med fredningen
- utdrag fra databasen Askeladden: registrerte opplysninger om eiendommen med foto og evt. oppmålingstegninger
- informasjon om hva som er fredet i fylket
- generell informasjon om det å eie et fredet hus.

Foto: Alf Schröder

Det store trepaleet i Trondheim "Harmonien" fra 1770 ble totalskadd i brann i 1942.

Status for arbeidet

I seks fylker er Riksantikvaren, i samarbeid med fylkeskommunen, i ferd med å avslutte fredningsgjennomgangen. De seks fylkene er Finnmark, Troms, Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag, Vestfold og Vest-Agder. Eiere har stilt velvillig opp for å muliggjøre be-

faringer, bilder er tatt og arkiver er gjennomgått. I løpet av 2010 håper vi også å få de tre siste fylkene, Akershus, Rogaland og Sogn og Fjordane i gang med arbeidet.

Felles e-post adresse til prosjektet: fredningsprosjektet@ra.no

Den store eksplosjonen i Bergen i 1944, med påfølgende branner, la flere fredete anlegg i ruiner.

Foto: © Riksantikvaren

Dramatisk evakuering fra Finnmark

Av Kåre Nordgård, Norsk Forening for Fartøyvern.

Mange av våre medlemsfartøyer har sikkert vært ute for dramatiske episoder under siste verdenskrig, skip og skipsfart var jo viktige ingredienser i krigføringen. Skandfer - kutteren Hermes II deltok i den dramatiske evakueringen av befolkningen i Finnmark høsten 1944 og vi skal følge beretningen fra en av de som var med på turen.

En av de som måtte forlate Finnmark var Erling Slotten. Han var 16 år den gangen og ble med på turen sørover. Her er noen utdrag av et brev han skrev i 1995, brevet gjengis med tillatelse av hans familie:

”Etter den oversikten som ble satt opp var det 66 personer med stort og smått som skulle være med Hermes. For å få plass til så mange, måtte lasterommet tas i bruk. Snekkerkyndige menn innredde lasterommet, det ble spikret opp breie hyller på begge sider i hele rommets lengde. Mellom hyllene ble

det noe ledig dørkplass som folk kunne bevege seg på. Hyllene var selvsagt til å ligge på. På dekk ble det også bygget et provisorisk WC, i tillegg til et slags kjøkken. Når så mange mennesker skulle stues sammen om bord i en 70 fots båt var det selvsagt ikke mulig å ta med mye bagasje. Det folk fikk med seg var sengeklær, klær, noe dekketøy og mat. Alle hadde med tønner med kjøtt, folk hadde slaktet husdyra og saltet kjøttet. Kjøttønnene og reise-gods for øvrig ble stuet på dekk.”

Avreisen

”Etter hektiske dager var vi klar for avreise fra Komagfjord den 11. november 1944. Det var et nydelig høstvær, havet lå blikkstilte og det var ikke snø på bakken. Under krigen hadde en sykkel stor verdi. For sparepenger hadde jeg kjøpt sykkel. Jeg fikk lov å ta sykkelen med hvis jeg surret den fast på styrehustaket. Min far hjalp meg med dette. Like før vi skulle kaste loss kom to tyske soldater frem på kaia. De var fullt bevæpnet med hjelm, gevær påmontert bajonett og to håndgranater stukket bak bandolæret. Den ene soldaten, en med fregner og rødlig hår, pekte på sykkelen min og sa han skulle ha den. Min far og en onkel av meg svarte at den fikk han ikke. Soldaten så da på sitt armbandsur og sa overlegent:

”To minutter!” Han fikk sykkelen. Da følte jeg hat i mitt hjerte.”

”Vi hadde en hest som hette Kvikk. Den hesten var min gode venn.

største menneskeflyttingen på norsk jord i moderne tid ble satt i gang. 45 000 til 50 000 mennesker – en armodens arme – ble drevet sørover mens 20 000 til 25 000 klarte å stikke seg vekk. Noen måtte ta landeveien fatt men de fleste ble evakuert med båter. Man anslo at 250 kuttere og 17 lokalbåter i tillegg til noen tyske lasteskip deltok. En av kutterne var Hermes II. Båten ble bygget 1 1917, den var 70 fot lang

Dessverre måtte vi forlate den levende, tyskerne rekvirerte den dagen før vi reiste. Da vi kasta loss og seg fra brygga, sto hesten igjen på kaia spent foran ei vogn. Den sto lutende med hodet ned. Jeg tror den forsto at vi reiste fra den. Jeg har mange ganger lurt på hvordan den endte sine dager.”

Turen sørover

Første stoppested var Kvalfjord, deretter Bergsfjord der tyskerne var i gang med å brenne husene: ”Da vi dro fra Bergsfjord var tyskerne i gang med å brenne bebyggelsen. Jeg sto på dekk og så på vanviddet. Flammene slo ut gjennom vinduene i hus etter hus. Tyskerne knuste vinduene før de dynket med bensin og tente på. Jeg festet meg spesielt ved et stort 2-etasjers hus som lå på venstre side av havna. Flammene slikket oppover veggene på hele huset, og etter kort tid var det bare bindingsverket som sto igjen som en kjempestor dekorativ fakkell. Under hele ferden ut av Finnmark og Nord-Troms så vi bebyggelse som ble brent. Branntomter

Foto: Lofoten Krigsmuseum, Svolvær.

Bakgrunn:

Med Hitlers ordre av 28. oktober 1944 var signalet gitt til et av de mørkeste kapitler i Norges historie. Finnmark og Nord-Troms skulle jevnes med jorden og en hel befolkning skulle fordrives. De nakne tall forteller at over 10 000 hus ble brent. Flere tusen småbåter og 350 større fiskefartøyer ble ødelagt. Et landskap nesten en og en halv gang så stort som Danmark ble rasert. Den

og var i 1944 hjemmehørende i Finnmark. For å forhindre at tyskerne skulle bruke båten under krigen var en viktig maskindel ødelagt slik at maskinen ikke lot seg starte. Da ordren om evakuering kom, måtte imidlertid alle gode krefter settes inn og det ble besluttet at Hermes II skulle slepes sørover med evakuerte fra området. Slepebåt var fiskebåten Kvalfjord som hadde en kraftig motor.

som lå som lysende firkanter i høstmørket, var et vanlig syn.

”Det er naturlig å tro at det var en trist stemning om bord de dagene vi reiste med Hermes II. Slik var det ikke. Folk holdt humøret oppe og levde i håpet. Mennesket er en fantastisk skapning som har en utrolig evne til å overleve. I og med at vi var så mange om bord ble de hygieniske forholdene vanskelige. Vi hadde vann i tønner og vi vasket oss i vaskevannsfat. Det ble selvsagt mye kattedvask, men det gikk bra for noen dager. Det var ikke alle som lå like behagelig om nettene. Min plass var på tvers på

en hylle i lasterommet ved fotenden av andre sovende. Jeg var skikkelig støl når jeg sto opp om morgenen og slik var det nok for mange.”
Fra Bergsfjord gikk ferden til Nikkeby og videre til Finnkroken før båtene endelig ankom Tromsø den 21. november 1944.

Ankomst Tromsø

”I Tromsø krydde det av evakuerte, det var fullt over alt. Til og med i Domkirken var det fullt hus. Fra kaia gikk det en buss i skytteltrafikk til et offentlig bad. Vi ble med bussen og fikk oss et bad, det var en deilig opplevelse...

På havna i Tromsø var det en ubeskrivelig evakueringsflåte. Der var store og små skøyter og sjarker i alle fasonger. Åpne båter var der også, fra ”posebåter” til små nordlandsbåter som ble slept av fiskeskøyter. Med tanke på det store antall lite havgående båter er det et stort under at evakueringen ble avvirket uten stort tap av menneskeliv. Det hele gikk utrolig bra takket være et særdeles stille og fint høstvær.”

Artikkelen har tidligere stått i ”Nytt om fartøyvern”, og gjengis her med tillatelse av artikkelforfatteren.

Fritak for eiendomskatt

Av Dag Erik Pryhn, ordfører i Sel kommune

Sel formannskap har vedtatt å gi vernebygninger fritak for eiendomskatt. Sel kommune-styre har tidligere vedtatt å fritak kulturhistoriske eiendommer, eid av stiftelser.

Sel kommunestyre vedtok i september 2008 å utvide området for eiendomskatt til å omfatte hele kommunen. Vedtaket trer i kraft fra 2010. Kommunesenteret Otta har hatt eiendomskatt fra 1967. Eiendomskatteloven unntar fredete bygninger i statlig eie. Utover dette er det opp til den enkelte kommune å gjøre eventuelt fritak for visse typer bygninger. Dette må i så fall hjemles i Eiidomskattelovens paragraf sju. I §7b åpnes det blant annet for å fritak ”bygning som har historisk verdi”.

Flest fredet

I Sel er det i alt 22 gardsbruk som har en eller flere fredete bygninger. Dette gjør Sel kommune til en av de kommunene som har flest fredete bygninger. De aktuelle gardsanleggene er kulturminner av stor, nasjonal verdi.

Enkelte gardsanlegg er i sin helhet vernet. Ett av disse anleggene har hele 20 vernebygninger. De fleste vernehusene ligger i Heidal. Sammen med et flott kulturlandskap og den fredete elva Sjoa, er de velholdte gardsanleggene begrunnelsen for at bygda har offisiell status som et av Norges mest verdifulle kulturlandskap.

Taksering

Det gjelder særlige regler for taksering av landbrukseiendommer. For det første er det bare våningshuset, eventuell kårbolig, setre tilhørende gardsbruk som ikke er i drift, samt eventuelle utleiehytter som kan beskattes. For eksempel kan ikke driftsbygninger, stabbur og verksted ilegges eiendomsskatt. I tillegg skal de bygningene som kan beskattes, takseres lavere enn øvrige sammenlignbare bygninger, ettersom de i hovedsak ikke kan fradeles landbrukseiendommen og omsettes fritt.

Ansvar

Det påhviler eiere av fredete bygninger er betydelig ansvar basert på at staten har definert deres eiendom til å være av allmenn, nasjonal/internasjonalt verdi. Dette forplikter den enkelte til å sikre verdiene for ettertiden. Kravet til fagkunnskap er større enn ved ordinært bygningsmessig

Tegning: Carl Berner © Riksanthikvaren

Fra Kruke i Heidalen.

vedlikehold, og det ligger klare begrensninger i hva som kan gjøres og hvordan vedlikeholdet skal utføres. Et antikvarisk vedlikehold av fredete bygninger er derfor kostbart. Bruksmulighetene for fredete bygninger er også mer begrenset, noe som blant påvirker mulighetene til kommersiell utnyttelse.

Avgrensning

Vedtaket om fritak er avgrenset til våningshus og kårboliger forutsatt at disse er fredet. Vi gir med andre ord ikke fritak for eiendomsskatt på våningshus, eller kårbolig, som ikke er fredet - selv om det er andre, fredete bygninger på garden. Vårt vedtak må sees som en håndrekning. Fritaket betyr en del i kroner og øre. Men kanskje like viktig er signalet vi gir om at det offentlige erkjenner det ansvar og de begrensninger som er knyttet til fredete bygninger.

Det juridiske hjørnet:

Muligheter i ny lov

Av Margrete Tviberg, Riksantikvaren

For den som eier et kulturminne kan det være mye nytt å forholde seg til på lov- og regelverkssiden. Hvilke muligheter og rettigheter byr den nye plan- og bygningsloven på?

Plan- og bygningsloven er loven for alle fysiske tiltak på areal og bygninger i Norge. Lovgiverne har tenkt seg at planlegginga etter denne loven skal være Arenaen, med stor A, for avveining mellom offentlige og private interesser når det gjelder fysisk eiendom. Derfor er det et grunnleggende prinsipp at de vedtakene som fattes skal forberedes på en åpen og forutsigbar måte, og at alle berørte får delta og medvirke i prosessen. Demokratiet skal også

ivaretas gjennom at vedtakene gjøres av politisk valgte organ i kommunen. Planvedtak gir plikter og rettigheter til de som har eiendom og skal gjøre tiltak innenfor et planområde. I definisjonen av "tiltak" ligger det at planen i området kan reise hensyn og gi bestemmelser som betyr at selv om det er greit å gjennomføre uten nærmere søknader i normale tilfelle, må man ha egne tillatelser til i områder med viktige kulturminner og kulturmiljø.

Konsekvensutredning

Slike vedtak er det selvsagt viktig at ikke gjøres uten god forberedelse, og loven har nå integrert prinsippet om konsekvensutredninger fullt ut i planlegginga. Settes et planarbeid i gang, kan den berørte forvente å få uttale seg til planens innhold og hva den bør ta opp. For forutsigbarheten er det viktig at planer, når man har drøftet seg ferdig og kommet til hvordan situasjonen skal være i det gitte området, blir fulgt opp og holdt

fast over en viss tid. Særlig er det viktig i områder med viktige kulturmiljø. De nye lovreglene understreker at det ikke er kurant å fravike planvedtak. Bestemmelsene om muligheten til dispensasjon er endret og presisert, og det er krav om egen konsekvensutredning dersom nye planforslag fraviker overordna plan.

Hensynssone

Innholdet i planene er også endret. Kommunen har fått muligheten til å vurdere områder der det er spesielle hensyn å ta, som *hensynssoner* der det gjelder egne retningslinjer og bestemmelser for arealbruken. Slike soner kan strekke seg over flere forskjellige arealformål i planen. Det vil være naturlig å bruke slike i områder med viktige landskap eller kulturmiljø med verneverdier. Kommunen kan også vedta *generelle bestemmelser* i en kommuneplan. Det er bestemmelser uavhengig av arealformål, og kan blant annet gjelde hensyn som skal tas til bevaring av eksisterende bygninger og annet kulturmiljø.

Vern av fasade og interiør

I reguleringsplaner kan man nå anvende de samme arealformål og hensynssoner som i kommuneplanen, og dessuten knytte en rekke *spesifikke bestemmelser* til dem, blant annet om utforming, vilkår for bruk og bestemmelser som er innrettet spesifikt for å sikre verneverdier. Loven gir nå hjemmel til å også verne fasader, materialbruk og interiør i bygninger. For den som eier et kulturminne, også de som ikke er gitt et vernevedtak gjennom fredning, er dermed planer blitt et mer fleksibelt virkemiddel til å sikre verdiene. I en plan kan man også få bestemmelser som sikrer at tiltak i omgivelsene tar hensyn til verdiene. Også private og organisasjoner har rett til å fremme forslag til detaljregulering.

Bymiljø i Stavanger:

Foto: Arve Kjerstein © Riksantikvaren

Støtte fra staten

Av Inger Karlberg, Riksantikvaren

Når mindre, private tiltak gjennomføres på en eiendom med bevarte fredete kulturminner, vil staten kunne dekke utgiftene til de arkeologiske arbeidene. Kostnadsdekningen ble iverksatt 1. mars 2007. I løpet av denne tiden er det tildelt nesten 16 millioner kroner fordelt på i overkant av 100 saker.

Private tiltak er utbygginger på egen eiendom og som er til eget formål. I forholdet mellom større og mindre tiltak har staten gitt eksempler på hva som er å anse som mindre tiltak. Dette er eksempelvis bygging av bolig, garasje, tilbygg, hytte og fritidshus, grøfter for rørledninger og kabler eller oppføring av molo og brygge til eget formål. Arbeid i forbindelse med mudringer, utfyllinger og utbygging av tomt til lek og fritidsaktiviteter, kan være andre eksempler. På landbruks-eiendommer kan også tiltak som

bygging av vei og nydyrking være å anse som ikke direkte kommersielt tiltak. Her er det foreslått begrensninger. Ny eller opprusting av eksisterende vei skal ikke overskride tre kilometer i løpet av fem år, samt at nydyrking skal ikke overstige 15 dekar over fem år. Tiltakene vurderes etter kriterier og gjennom praktisering av et forvaltningsmessig skjønn. Denne økonomiske støtteordningen skal tilse at det å ivareta vår felles kulturarv ikke faller urimelig tyngende på enkelte. En individuell vurdering kan derfor også tillegges i hver enkelt sak.

Støtteordningen

Kulturminneloven pålegger den som skal utføre et utbyggingsarbeid en kostnad forbundet med gjennomføringen. Dette gjelder enten tiltaket medfører et inngrep eller det må iverksettes arbeid for å verne kulturminnet. Ved mindre, private tiltak kan utgiftene til de arkeologiske arbeidene bli urimelig tyngende for byggherren. Staten har bestemt at dette skal støttes helt eller delvis. En hel dekning gjelder ofte det som er omtalt ovenfor, mens delvis dekning vurderes ofte i grensetilfeller når byggherre utvikler eiendommen også med sikte på økonomisk fordel ved salg, utleie etc. Med arkeologiske arbeider menes her de typer av undersøkelser som om-

fattes i loven av særskilt granskning og særskilte tiltak. Riksantikvaren skal som del av dispensasjonsbehandlingen således også vurdere om byggherre kan få dekket de pålagte kostnadene til den arkeologiske delen. Dette fordrer at alle sider ved utbyggingen blir tilstrekkelig opplyst når det søkes om tillatelse til inngrepet i kulturminnet. Når utbygger mottar dispensasjonsvedtaket, gis det også informasjon om det gis hel eller delvis dekning av utgiftene. Uansett er det fortsatt åpent for en tiltakshaver/byggherre for særskilt dekning i etterkant.

Mål og mening

Staten vil med støtteordningen fortsette grunnprinsippet i kulturminneloven med at "bruker betaler", men på en slik måte at dette ikke skal være urimelig tyngende for private tiltakshavere ved utbygging på eiendommer hvor kulturarven blir berørt. Intensjonen er å skape forutsigbarhet for byggherre, samtidig som vilkår stilt fra kulturminnemyndighetene som særskilt granskning eller særskilt vern, skal kunne gjennomføres uten å påføre økonomisk urimelighet. Hovedmålet er at flere funn skal bli innrapportert, slik at kulturarvens mange spor blir kartlagt, verdisatt og forvaltet gjennom den kunnskapskilde de er fra vår fortid.

Et eksempel

Ved garasjeutbygging i Bispegata innenfor Hamarkaupangen ble det bevilget støtte til arkeologisk overvåking under graving for utvidelse av garasjen. Arkeolog fra Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) observerte ved maskinell graving av fundamenteringspunktene, slik at kulturspor fra middelalderen ikke skulle bli berørt eller ødelagt. Således ivaretas ansvaret med kulturarven, samtidig med at grunneier ikke økonomisk belastes med dekning av de arkeologiske kostnadene.

Graving for utvidelse av garasje innenfor fornminneområdet på Hamarkaupangen. Grunneier dekker gravingsutgifter, mens Staten dekker de ekstra kostnadene til de arkeologiske arbeidene ved et mindre, privat tiltak.

Foto: Jan Brendalsmo © NIKU.

“Nyskapning og gjenoppdagelser på Hafslund hovedgård”, driftsleder Dan Karlsen Wang og konsernsjef Christian Berg i Hafslund ASA gleder seg over vakkert sluttresultat.

Rekonstruert fargeprakt

Av Brit Heggenhougen og Edwin Verweij, NIKU

Den opprinnelige fargesettingen fra 1760-tallet er rekonstruert på Hafslund hovedgård i Sarpsborg.

På oppdrag av Hafslund ASA, har Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) i år utført en fargeundersøkelse i storstuen, den såkalte Mottagelsen, på Hafslund hovedgård.

Opprinnelig

Hovedformålet var å undersøke den opprinnelige fargesettingen i rommet for å skaffe grunnlag for valg av farger til oppmaling ved den planlagte restaureringen. NIKUs konserveringsavdeling ble involvert ved undersøkelse, rådgivning og kvalitetsvurdering ved rekonstruksjonen.

Fargeundersøkelsene viste at rommet tidligere har vært malt 10 ganger i ulike farger og dekorasjonsteknikker. Det vil si hvert 25. år i gjennomsnitt. Avdekkinger og resultater av pigment- og bindemiddelanalyse viser at rommet i cirka 1761 ble malt blått med forsøvede profiler.

Prøysserblått

Det kostbare pigmentet Prøysserblått ble blandet med blyhvitt til fire ulike nyanser i blått. Det ble brukt ren Prøysserblått på profillister på veggene, en mørk blå blandet med litt blyhvitt på fotlister, en mellomblå hovedfarge på alt treverket og den lyseste blå fargen på dører.

Sølv

Bladsølv ble lagt på en gulbrun farge, som er en blanding av blyhvitt og jordpigmenter. Forsølving ble brukt på profiler på fotlister, brystningslister, dørgerikter og på paneler ved vinduer.

Profilene på dørene ble ikke staffert med sølv, men dørene ble malt ensfarget lys blå, en blanding av litt Prøysserblått med en større mengde blyhvitt.

Gråhvitt

Den opprinnelige fargesettingen ble trolig stående mer enn 30 år. Sannsynligvis ble interiøret pusset opp igjen på slutten av 1700-tallet. Etter tidens mote ble da alt treverk malt lys gråhvitt. For å gjenskape den opprinnelige fargesettingen brukte man materialer som er tilnærmet like de opprinnelige materialene som ble funnet på stedet. Rommets opprinnelige farger og dekor ble rekonstruert i våres av Malermester H. A. Johannessen fra Fredrikstad. Dagens materialer er produsert ved bruk av litt forskjellige metoder, men innholdet er det samme som ble funnet på stedet. Blyhvitt pigment blandet med linoljebasert maling ble

Prøysserblått og lyseblått i storstuen på Hafslund.

Alle foto: Edwin Verweij © NIKU

importert fra Storbritannia (Graig & Ros)e. De blå fargene ble laget ved tilsetning av Prøysserblått pigment fra Tyskland (Kremer) til den blyhvite malingen. Ekke bladsølv ble brukt til de forsølvde profiler. Restaureringsarbeider i rommet var ferdig i mai i år.

Tverrsnittbilder av materialprøver viser den opprinnelige fargesettingen med sølv i den første perioden.

Fire ulike nyanser av blått skulle rekonstrueres.

Forsikring av fredete hus kan være dyrt

Av Knut B. Aall, Foreningen FREDET

Enkelte eiere får ikke forsikret sine hus. De får vikarierende avslag eller intet svar fra forsikrings-selskapene. Fredet har nå skaffet dokumentasjon på at enkelte selskap ikke vil forsikre fredete hus. Dette setter

både eierne og bygningene i en uakseptabel situasjon. Staten må derfor inn som selvassurandør for bygningenes antikvariske merkostnad. Det blir neppe dyrt for staten og vil oppleves som en stor hjelp av mange.

Fredningsgjennomgangen pågår fortsatt i deler av landet. Intensjonene med prosjektet var blant annet å gjøre de gamle fredningene mer spesifikke og detaljert, rette opp den udemokratiske prosessen ved de gamle fredningsvedtakene, samt å få kontakt og dialog med eierne. Dessverre viser det seg at de prosedyrer som Riksantikvaren har lagt opp ikke gir eierne ønsket innsyn, dialog eller påvirkningsmuligheter før de nye og spesifiserte fredningsvedtakene skal tinglyses. Videre ser det ut til at alle klager i disse sakene må behandles av Miljøverndepartementet. Prosedyren i fredningsgjennomgangen må derfor endres nå.

Det har ikke vært noen offentlige insitamenter som oppmuntrer til jevnt og godt vedlikehold de siste fem årene. Dagens tilskuddsordning egner seg kun for de store skippertakene. Denne kombinasjonen vil bli ødeleggende for bygningsarven i det lange løp. Nylig avgåtte riksantikvar, Nils Marstein, mente å ha fått aksept for en ordning med årlige vedlikeholdstilskudd som kan kompensere bortfalt av fradragsretten. Vi får håpe han ikke ble holdt for narr. Fredet sin brannsikkerhetskampanje er godt i gang. Takket være støtte fra Riksantikvaren, leveres utstyret i disse dager kostnadsfritt til de medlemmene som har bestilt. Deres egenandel er kun installasjonskostnaden. Dette gir bedre brannsikkerhet og lavere forsikringspremie.

I år har vi bistått eiere i mange kommuner for at de skal slippe eiendomsskatt på fredet eiendom. Det er da gledelig å konstatere at Riksantikvaren og enkelte fylkeskommuner har gjort det samme.

FREDET sin nye hjemmeside. www.fredet.no

Svar fra Riksantikvaren

Av Ingrid Djupedal, Fredningsgjennomgangen

Riksantikvaren ser på forsikringsordningene som tilbys eiere av fredete hus. Vi har tatt saken opp med Miljøverndepartementet og vil komme nærmere tilbake til spørsmålet. Dette arbeidet holder Juridisk seksjon hos Riksantikvaren på med. Fredningsgjennomgangen har som formål å gjennomføre en statusgjennomgang av bygninger fredet etter bygningsfredningsloven. Riksantikvaren ønsker å få bedre kunnskap om bygningene, bedre dialog med eiere, og avklare omfanget av fredningen i de få tilfeller der dette kan være uklart. Riksantikvaren ønsker bedre argumentasjon når vi kjemper for økte tilskudd og bedre rammevilkår for eiere av fredete bygninger.

Riksantikvaren har informert om arbeidet med Fredningsgjennomgangen i flere ulike kanaler. Vi forteller om dette viktige arbeidet i alt fra møter i fylkene, gjennom brev, nettside og Årringer. Vi svarer også på spørsmål vi mottar på fredningsprosjektet@ra.no. Nettopp for å sikre eierens stemme hadde Riksantikvaren og Foreningen FREDET et møte tidligere i år bl.a. for å diskutere prosedyrer i Riksantikvarens videre arbeid med fredningsgjennomgangen.

Vi er glade for at vi kom til enighet om dette. I disse dager har Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag og Troms fylker oversendt forslag til presiseringsdokument til Riksantikvaren. I tråd med avtalte rutiner har eierne fått en gjenpart. Presiseringsdokumentet er et vedlegg til eksisterende vedtak, ikke et nytt vedtak. Riksantikvaren ser frem til fortsatt god kontakt og samarbeid med eiere av fredete bygninger.

Gammel kunnskap forsvinner

Av Grete Horntvedt, Norsk Kulturarv

Handlingsbåren kunnskap står i fare for å forsvinne dersom regjering og Storting ikke satser sterkere.

Det er nødvendig å handle raskt for å hindre at kompetansen i håndverksfagene blir borte etter hvert som de få tradisjonsbærerne innen håndverksfagene bokstavelig talt dør ut. De tradisjonsrike håndverksfagene er en del av den norske kulturarven, og Norge er forpliktet til å opprettholde kunnskapen og utdanningen for de små håndverksfagene gjennom UNESCO-konvensjonen om immateriell kulturarv.

Foto: Olav Haugaløkken

Vakkert utført laftearbeid.

Bevilgningene til rehabilitering av fredet bebyggelse er økt, men det finnes mange flere verneverdige bygninger som også er en del av kulturarven. Disse må også reddes fra forfall. Det er langt igjen til målet om 100 millioner pr. år i tilskudd fra Kulturminnefondet. Vi er ikke halvveis engang i Kulturminneåret 2009.

Norsk Kulturarv og omfattende frivillig dugnadsarbeid av ildsjeler over hele landet har reddet over 2 000 verneverdige bygninger fra forfall

gjennom aksjonen "Ta et tak". I løpet av dugnadsarbeidet formidles handlingsbåren kunnskap i vesentlig grad, men mange byggeprosjekter forsinkes av mangel på håndverkere som behersker de gamle byggeteknikkene. Det som verre er at manglende kunnskap fører til feil som må rettes opp etter at bygget er ferdig. Dette er ødeleggende for bygningenes verneverdi, foruten ren ressurs-sløsing. Det er nødvendig med håndverkere som behersker de tradisjonsrike teknikene innen mange forskjellige håndverksfag.

Norsk Kulturarvs selskap, Senter for bygdekultur og Handverksskolen på Hjerleid i Dovre kommune har utviklet solid kompetanse i bygningsrehabilitering, treskjæring og andre gamle håndverksteknikker. Opp-læring av "næminger" som får praktisk opplæring i bygningsrehabilitering under full lønn har svært gode resultater.

Hjerleid skole- og håndverksenter, som er under utvikling, har kapasitet til skole-, kurs- og håndverksvirksomhet i tradisjonsrike fag. Disse

Stokksaging

Foto: Senter for bygdekultur

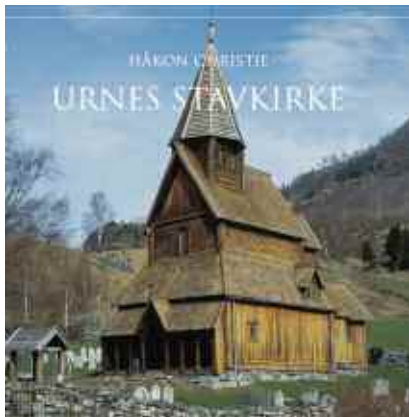
Foto: Olav Haugaløkken

Grete Horntvedt er direktør i Norsk Kulturarv, og styreleder i Senter for bygdekultur og Handverksskolen på Hjerleid

fagene er en del av den immaterielle kulturarven og må vernes gjennom aktiv bruk og opplæring av nye generasjoner. Hjerleid skole- og håndverksenter står klar til å utvide sitt kurs- og opplæringstilbud innen tradisjonsfag. Regjering og Storting kan enkelt og for relativt små midler sette i gang opplæringsvirksomhet som tar vare på håndverkstradisjonene og kulturarven, hever arbeidstakerens kompetanse og bidrar til økt sysselsetting; samtidig som verneverdig bebyggelse blir ivaretatt på en riktig måte. Det er vern gjennom bruk og verdiskaping som gir mening!

“Det som gjør størst inntrykk er de eldre fotografiene samt kapitlet som rekonstruerer hvordan kirken ble satt sammen av deler som var laget ferdig på forhånd”, tidsskriftet Prosa 2. desember 2009.

Bokverket Urnes stavkirke

Bokverket er den første bygningsarkeologiske presentasjonen av Urnes stavkirke. Boken er også historien om et over 50 år langt arbeid utført av nestoren i norsk stavkirkeforskning, Håkon Christie.

Stavkirkene er blant Norges fremste bidrag til internasjonal arkitekturhistorie. Urnes kirke er datert som landets eldste, og står på Unescos verdensarvliste. Men den nåværende kirken inneholder også bygningsdeler fra en tidligere stavkirke på samme sted. Før den har det stått to enda eldre kirker på Urnes.

Svillenes gåte

Arkitektene Håkon Christie og Knud Krogh har i mange år arbeidet med tolkningen av det omfattende materialet om disse kirkene ved Lusterfjorden. Sentralt står undersøkelsen av «svillenes gåte»: to grunnstokker som opprinnelig var tillagd som sviller. I denne boken presenterer Håkon Christie den eksisterende kirkens konstruksjon og bygningshistorie, dokumentert med et stort antall tegninger og fotografier.

Håkon Christie (f. 1922) er arkitekt, antikvar og stavkirkeforsker. Han har

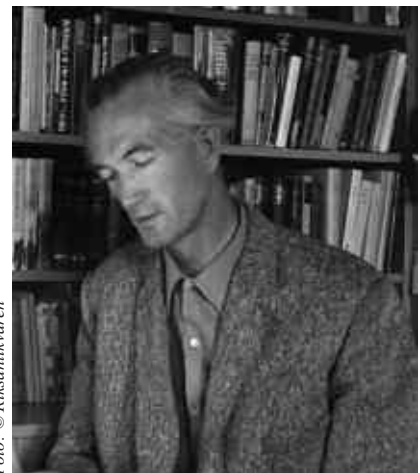

Foto: © Riksantikvaren

Håkon Christie

vært tilknyttet Riksantikvaren, forsknings- og formidlingsprosjektet Norges kirker og Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU). Han har ledet en rekke bygningshistoriske undersøkelser og arkeologiske utgravinger. "Urnes stavkirke" ble lansert i høst og gitt ut på Pax Forlag, i samarbeid med Riksantikvaren.

Internasjonal pris til Nils Marstein

Tidligere riksantikvar Nils Marstein er tildelt ICCROM-prisen for mangeårig internasjonalt arbeid.

Prisen gis til en som spesielt har utmerket seg innen bevaring, konservering og restaurering av kulturminner og som har bidratt til ICCROMs arbeid.

ICCROM er en internasjonal vitenskapelig institusjon som har som formål å fremme kunnskap om og forskning innen konservering og restaurering. Senteret ble grunnlagt av UNESCO i 1956, og har mer enn 90 medlemsland - deriblant Norge.

Foto: Asgeir Spange Brække © Riksantikvaren

Fra bokhylla

Av Gurli Halin, Riksantikvarens bibliotek

Når det gjelder vedlikehold av eldre bygninger, finnes det ikke så mange nye utgivelser å velge mellom. To interessante bøker med litt ulikt fokus er derfor hentet fra Sverige. Vi har i tillegg valgt en bok om et komplisert restaureringsprosjekt samt en bok om en kjent typehusprodusent fra etterkrigstiden.

Skiffertak: Läggnig, reparation, underhåll

Av Ingmar Andersson. Mellerud, Pidia förlag, 2008. 66 s.

Dette heftet på 66 sider er et ypperlig arbeidsverktøy for håndverkere og amatører. Det tar også for seg norske forhold, blant annet fra Gudbrandsdalen. Skiffertak skal holde i 200 år, hvis det stelles pent med. I Norge er det gjerne snekkere som legger skiffertak. Grundig opplæring i faget har vært etterlyst. Publikasjonen inneholder utførlige beskrivelser av arbeidsmetoder i tekst og bilder med sjekklister for verktøy og materialer. Mål og vekt på ulike takskifer er angitt i tabellform. Den pedagogiske formidlingen er mer vektlagt enn stilig layout og pene bilder, men boken er likevel inspirerende.

Vårda och renovera trähus

Av Sören Thurell. Rev. utg.. [S.l.], Natur och kultur/Fakta, 2005. 237 s.

Boken handler om ulike aspekter ved vedlikehold av trebygninger. Sammenlignet med publikasjonen om "Skiffertak", har man her lagt stor vekt på layout og pene bilder. Brede marger brukes til forklarende tegninger og tilhørende tekst, for eksempel hvordan "slätknut" ser ut og hvordan den lages som "laxknut". Disse begrepene kan lett forstås ved hjelp av de gode beskrivelsene.

Ledaal: en historisk gjennomgang og restaureringsarbeider 1997-2001

Redaksjon: Ove Magnus Bore, Helge Schjelderup. Stavanger museum, [2009]. 202 s.

Stavangers første teglsteinsbygning ble bygget mellom 1799 – 1803 og eies av Stavanger kommune. Opprinnelig var dette Kiellandfamiliens lystgård fra 1770-tallet. Stavanger museum overtok anlegget i 1936. Dagens nyrestaurerte hovedbygning, med inventar og driftsbygninger, er nøye beskrevet i tekst, bilder og plantegninger. Egne kapitler tar for seg restaureringsprosessen på en grundig måte. Et rikt billedutvalg viser tilstanden før og etter restaureringen.

Byggeleder: Historien om Block Watne.

Av Hans Christian Erlandsen. Oslo, Kagge, 2006. 150 s.

En viktig del av norsk boligbygging i etterkrigstiden blir fortalt i denne boken. Produsenten av ferdighuset "Sandneskassen" videreutviklet ideen med å selge innflyttingsklare boliger til fast pris. Starten på dette ble eierskiftet mellom far og sønn i 1955. Sønnen utviklet en idé fra USA, der boligkjøpere tegnet kontrakt på ferdige hus, uten å forholde seg til underleverandører og håndverkere. Markedsføringen til Block Watne (BW) var katalogen "Nå har De råd til å bygge", ferdighus med individuell tilpasning. Målgruppen var kvinnene, hjemmets bestyrere. Boken retter seg mot allmennheten og er skrevet i en lett fortellerform. Vil et slik hus snart bli fredet? Folkemuseet Maihaugen på Lillehammer, har allerede sikret seg et Block Watnehus.

“Det er viktig å sette fokus på at vi har et felles mål om å bevare kirker og at tilsynsmyndigheter ikke jobber mot, men med kirken”, seminar deltaker og brannmann.

Brannsikring av kirkebygg

- gode møter med
landets bispedømmer
og brannvesen

Av Karin Axelsen, Riksantikvaren

I løpet av oktober ble det gjennomført seminarer i landets 10 bispedømmer. Temaet var brannsikring i kirker, og om lag 600 mennesker deltok.

Foto: O. Ø. Hansen © Riksantikvaren

Geiranger kirke

Kirkelig arbeidsgiver- og interesseorganisasjon og Riksantikvaren har gjennomført seminarerne for kirkebyggforvaltere og brannvesen, som lokal tilsynsmyndighet, og andre interesserte.

Krav

Byggingsmessige krav, og krav til bruk, har endret seg siden kirkene ble oppført. Ved tilsyn fra brannvesenet oppstår det ofte mange spørsmål om brannsikringen er tilfredsstillende. Dette har sammenheng med mange forhold, for eksempel utforming og innredning av kirkebygning, konflikter mellom krav i kulturminneloven og brannvernlovgivningen og bruk av kirken til ulike formål av ulike personer.

Veileder

Kirkelig arbeidsgiver- og interesseorganisasjon, Riksantikvaren og Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap, med bistand fra Norges branntekniske laboratorium og Stiftelsen for industriell og teknisk forskning (SINTEF) har derfor laget en veileder. Veilederen er et redskap for at ulike parter skal få lik forståelse av hvilke muligheter som finnes, slik at alle interesser best mulig blir ivaretatt. Dette bidrar til en felles forståelse av sikring av våre kirker blant kirkeforvalterne og brannvesenet, og ikke minst et godt samarbeid mellom de nevnte direktoratene.

Elska og hata

Av Arnt Magne Haugen,
Riksantikvaren

Eternitt har vore eit omdiskutert bygningsmateriale heilt sidan det kom i handelen på 50-talet. Samtidig som det vart sett på som evigvarande, vart det kritisert for å vere lite vakkert. No er eternitten utrydingstrua.

Synet på kva som er bevaringsverdig har endra seg jamnt og trutt sidan interessa for bevaring av stavkyrkjer og ruiner vakna for snart to hundre år sidan. Dei siste tiåra har det vorte meir og meir aktuelt å bevare byg-

Kvitholmen fyr i Møre og Romsdal.

Foto: Åse Bitustøl © Riksantikvaren

ningar frå vår eiga tid, og mange ser den store variasjonen av bygningar frå 1900-talet som like historisk viktig som eldre tømmer- og steinbygningar. Inntoget av nye byggevareprodukt utover 1900-talet skaper stadig nye utfordringar i høve til restaurering og bevaring av bygg frå denne tida, sidan mange produkt av ulike årsaker er gått ut av produksjon.

Moderne

Eit døme på ei slik "moderne" byggevare er eternitt. Knapt noko kledningsprodukt har vore så utskjelt og omdiskutert, men dei siste åra har likevel enkelte teke til orde for at hus med eternittkledning bør fredast. Det mange ikkje veit er at ganske mange bygningar og bygningsmiljø med eternitt allereie er freda eller underlagt andre former for vern. Døme på dette er for eksempel bygningar ved fyrstasjonar og andre kystmiljø, eller frå gjenreisingstida i Nord-Noreg.

Asbest og fiber

Eternitt er ein fibersement med armering av asbestfibrar. Produktet vart funne opp av austerrikaren Ludwig Hatschek i 1890-åra, og fekk namnet eternitt fordi det var rekna som svært varig (latin: aeternitas = æve, endelaus tid). I tillegg til at den er svært bestandig både mot råme og temperatursvingning held eternitt seg også godt mot flammer, på grunn av asbestinnhaldet.

Glanstid

Norsk Eternit Fabrik på Bjerkås i Akershus starta produksjon av eternitt i 1942 og i si glanstid brukte fabriken meir enn 300 tonn sement kvart døgn. Rundt 1950 fekk eternitten sitt store gjennombrøt i Noreg, og utover 50 - og 60-talet vart det stadig

Foto: Tor Ove Mikkelsen © Riksantikvaren

Fyrlykta Heimværet på Sør-Gjæslingan i Vikna i Nord-Trøndelag.

lansert nye produkt av eternitt. Dei mest kjente byggemateriala var taktekkings- og kledningsmateriale som eternittskifer, bølgeeternitt, blondepanel og supereternitt. Etterkvart viste det seg at asbeststøv er svært helsefarleg, og all omsetning og bruk av eternitt vart forbode i heile Europa. Produksjonen i Noreg vart lagt ned i 1978. Medan enkelte land som Danmark og Austerrike greide å vidareføre varemerket "Eternit" på asbestfrie erstatningsprodukt, fekk produktnamnet i Noreg og Sverige eit svært negativt rykte. Her vart difor nye, asbestfrie produkt av fibersement markedsført under andre varemerke.

Riksantikvarens informasjon om kulturminne

Riksantikvaren har kome med eit nytt informasjonsark, og denne gongen handlar det om vedlikehald av eternitt på freda og verneverdige bygningar. Dette arket finn de som vedlegg til denne utgåva av Årringer. De som eigarar av freda hus skal ha fått ein perm som inneheld alle informasjonsarka Riksantikvaren har gitt ut. Dersom de ikkje har den kan de ta kontakt så skal vi sende eit eksemplar. Dersom andre ynskjer denne permen kan den bestillast hjå Riksantikvaren. Prisen er 200 kroner.